

DIK VAN DER MEULEN

Jac. P. Thijsse

Natuurbeschermer en schrijver

KNNV UITGEVERIJ

HEIMANS EN THIJSSE REEKS, DEEL 3

Jac. P. Thijssse – Natuurbeschermer en schrijver

Jac. P. Thijssse

Natuurbeschermmer en schrijver

DIK VAN DER MEULEN

KNNV Uitgeverij
Heimans en Thijssse Stichting

Inhoud

7	Albumvriendje
11	Jeugd
19	Samen
31	Op eigen kracht (maar niet alleen)
45	Reclameschrijver
59	Druk
71	Jaren van crisis en oorlog
81	Naleven
87	Noten
93	Verantwoording en dankwoord
94	Register

. BERBERIS.

56. GELDERSCHE ROOS.

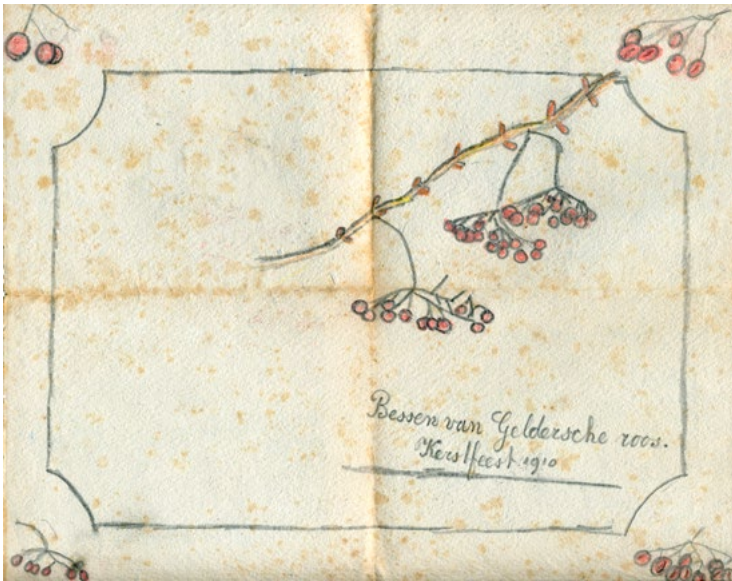
57. SNEEUWBES.

Albumvriendje

Een veelkleurig briefje, eind december 1910 uit de Achterhoek, zoals hij er vele heeft ontvangen, zijn hele werkzame leven lang. 'Voor me-
neer Thijsse' staat er in de aandoenlijke hanenpoten van een achtjarig
kind op het bijgevoegde velletje geschreven, met op de andere zijde
een even ontroerende tekening van een bessentak.

'Deze Geldersche roos stuur ik u om te kijken of hij goed is,' schreef
de scholier. Hij had het takje geplukt langs de weg van Eibergen naar
Borculo en er vervolgens 'het Winteralbum' naast gelegd. En jawel,

daar vond hij hem, plaatje 56, tussen de andere bessenstruiken. Nu de jongen toch aan het schrijven was, bracht hij meteen verslag uit van de mezenstand in hun Eibergse tuin, om zonder overgang – alsof de geadresseerde een goede bekende was – te vervolgen:

25 December, de eerste kerstdag, zijn ik, Wim, en Tineke naar de Zondagsschool geweest. Er was een mooie kerstboom. Op Kerstavond hadden we een klein boompje in huis. Ik heb een goed rapport gekregen. Hoor maar:

... en hij somde een cijferlijstje op met allemaal achten en negens, en een 7+ voor tekenen. Als om dit wat lagere cijfer te logenstraffen, had hij er een paard en een eend bij getekend. Hij besloot met de groeten van zijn familie en ondertekende met ‘Menno’.¹

Nu was de adressant op dit gebied wel iets gewend. Vier albums had Jac. P. Thijsse inmiddels geschreven, uitgegeven door de firma Verkade te Zaandam en met begerenswaardige plaatjes verlucht – iets waarvoor talloze jonge verzamelaars bezweken. Wat het schrijven achteraf zo bijzonder maakt, is de afzender: ‘Menno’ was niemand minder dan Menno ter Braak, de latere bevlogen essayist en felle criticus die naam zou maken – níet als natuurliefhebber, maar wel als het literaire en morele geweten van zijn generatie, al zouden zijn bundels nooit de oplagen halen van de Verkade-albums en de andere boeken die Thijsse publiceerde.

Want Thijsse was razend populair, al vanaf het eind van de voorgaande eeuw, toen hij met zijn vriend Eli Heimans een serie geïllustreerde natuurboekjes had gepubliceerd, en vooral sinds zijn eerste Verkade-albums waren verschenen, gewijd aan de seizoenen. De

bijbehorende kleurenplaatjes kreeg men cadeau bij de aankoop van Verkades beschuit, taaitaai, paneermeel, Amsterdamse korstjes en de ontbijt- en gemberkoek. De combinatie van de plaatjes en de schrijver was onweerstaanbaar, want Thijsse sprak recht tot het hart van de lezer. Dat blijkt uit Ter Braaks terugblik, een kwarteeuw later, op de tijd dat hij ‘meneer Thijsse’ zijn Gelderse roos had gestuurd:

Thijsse was mijn afgod, hij *vormde* voor mij de natuur, hij dramatiseerde de planten, waarover hij schreef, tot geheimzinnige mysteriën, en later, toen hij lente, zomer, herfst en winter had afgewerkt, dramatiseerde hij ook het landschap: bosch en hei, blonde duinen, bonte wei. Zelfs waagde ik het met den schepper dezer wereld in correspondentie te treden; en hij had de goedheid, te antwoorden, terwijl hij zelfs plaatjes insloot!

9

Want ook dat moest je Thijsse nageven: ondanks alle brieven die hij 's morgens en 's namiddags – de post werd destijds tweemaal daags besteld – op de mat vond, voelde hij zich nooit te goed om terug te schrijven. In dit geval ging Thijsse nog iets verder, zo vervolgde Ter Braak in 1937:

Het hoogtepunt van ontroering, tevens het eerste ‘plaisir de se voir imprimé’, was het moment, toen ik in ‘Bonte Wei’ mijn naam ontdekte, die de groote en onbereikbare Thijsse in den tekst had neergeschreven naast een zekeren Tjeerd en een zekere Guurtje, de een uit Aarlanderveen, de ander uit Heiloo; het mystieke gevoel tot de officieele Thijsse-gemeente te

behooren, met Thijsse te hebben mogen communieeren in de bonte wei, was voor mij een sensatie van den eersten rang.

Zo was het: in *De bonte wei*, zijn zesde Verkade-album (1911), maakte Thijsse zich er zorgen over dat hij in het veld steeds minder dieren zag. ‘Zou er tegenwoordig minder wild gedierte zijn dan vroeger, of ligt het soms aan mij?’ vroeg hij zich af. ‘De album-vriendjes op het platte land moesten mij daar eens iets van vertellen: Menno voor de Achterhoek, Tjeert uit Zevenwoude, Guurtje van Heilo of Dirk van Aarlanderveen.’²

Menno, Tjeert, Guurtje en Dirk. Zomaar vier van de duizenden fans en volgelingen, jong en oud, die Thijsse om zich heen had verzameld, overal in het land, zonder ze ooit te hebben gezien. Het was wel het laatste wat zijn ouders zullen hebben voorzien, toen hun derde zoon op 25 juli 1865 werd geboren in Maastricht.

Jeugd

Dat Jacobus Pieter Thijsse in Maastricht ter wereld kwam, was welbeschouwd toeval. Zijn oudere broers waren geboren in Den Bosch respectievelijk Vlissingen: gevolg van de omstandigheid dat zijn vader, Jacobus Thijsse, een beroepsmilitair was die met zijn gezin van de ene garnizoensplaats naar de andere verhuisde. ‘Koo’ Thijsse, zoals de latere natuurbeschermer werd genoemd, was amper drie jaar oud toen ze alweer uit Maastricht vertrokken.³ Aan de rijke flora van het Zuid-Limburgse heuvelland kon hij dus nog geen herinneringen hebben. De natuur van zijn volgende woonplaats zou echter van blijvende invloed op hem zijn.

Op zijn derde verhuisde Koo Thijsse met zijn ouders naar het Noord-Brabantse vestingstadje Grave, gelegen aan de Maas. Aan het eind van zijn leven, tijdens de Tweede Wereldoorlog, blikte hij nog eens op die tijd terug. ‘Ik voor mij heb het bijzonder goed getroffen,’ schreef hij toen. ‘In mijn verste herinnering, den tijd toen ik drie jaar was, zie ik den tuin bij ons huis, de oevers van de Maas, de heide bij Escharen en het aardige riviertje de Raam; mijn moeder, die met ons de bloementuintjes verzorgde; mijn vader, die een groot liefhebber was van hengelen en wandelen en ons dikwijls mee nam en ons ook, volgens de goedge gewoonte van dien tijd en van dat land, de vogel-nestjes aanwees in de meidoornhaag, alleen echter met het trouwens overbodig verbod, ze uit te halen.’⁴

Een uitzonderlijke man, vader Jacobus Thijsse. In die jaren wandelden maar weinigen voor hun plezier – het was mede aan zijn zoon te danken dat hier later verandering in kwam – en vogelnesten bekijken zonder ze uit te halen deed evenmin iedereen. De moeder, Catha-

rina Johanna Priester, zal op haar eigen, traditionelere wijze hebben bijgedragen aan de liefde van haar zoon voor de (getemde) natuur. Als het beeld dat Jac. P. Thijsse in deze en andere terugblikken oproept, tenminste klopt. Want bijna alles wat hij voor het publiek schreef, werd gekleurd door blijmoedigheid en een vast vertrouwen in de vooruitgang. Zijn optimisme strekte zich, in omgekeerde richting, ook uit tot het verleden dat hij voor zichzelf schiep. Van zijn opgewekte karakter was hij zichzelf bewust, getuige zijn ex-libris: een groepje spreeuwen met het motto 'Onbekommerd'.

Het droeg ongetwijfeld bij aan de leesbaarheid van wat hij schreef, maar de lezer van nu vraagt zich ook af of het altijd werkelijk zo is gegaan. De natuur in Thijsse's boeken is overvol, zoals op de schoolplaten van zijn leeftijdsgenoot M.A. Koekkoek. Zijn Verkade-albums *Herfst* en *Winter* zijn daarbij niet minder zonnig dan *Lente* en *Zomer*: 'Van herfstweemoed en wintervrees hadden wij geen begrip,' zo vatte hij in 1909 – 44 inmiddels, maar nog altijd weinig vatbaar voor zulke gemoedsaandoeningen – de zorgeloosheid van toen samen.⁵

Vast staat hoe dan ook dat de bloeiende velden en de breed stromende rivier indruk op hem maakten. Op latere leeftijd zag hij zichzelf terug: het vierjarig kind dat door de hoog opschietende plantengroei stapte, onbespied door 'de bulderende plaatsmajoor' die op zijn paard voorbijreed.

En dan beleefde ik tusschen dat hooge gras de mooiste dingen
met gouden kevers, blauwe en bonte vlindertjes en met de

← Thijsse's geboortestad Maastricht, door Henricus Rol geschilderd voor het Verkade-album *Onze groote rivieren* uit 1938.

Twee pagina's uit Thijsses eerste natuurdagboek (1883-1884), dat bewaard wordt in Thijsses's Hof te Bloemendaal.

blauwe klokjes, de groote margrietten, de prachtig roode voederwikke en de rijke, hooge weide-ooievaarsbek, alle bloemen, waarvan ik toen de namen niet kende, maar waarvan de schoonheid en vooral de kleur mij toen reeds troffen als een liefkoozing.⁶

In 1873 trok vader Jacobus Thijssse met zijn gezin naar Woerden. Daar begon zijn derde zoon zich op school te onderscheiden. 'Ja, die Koo is een knappe kop,' zei zijn onderwijzer. Hij was vooral goed in rekenen, maar viel ook door iets anders op: hij trok de natuur in, veelal in zijn eentje, en aarzelde niet daarvoor te spijbelen. Ook de hervorm-

de catechisatie, die zijn prille natuurgenot in de weg stond, liet hij regelmatig aan zich voorbijgaan. Hoewel hij de godsdienst nooit de rug zou toekeren, spelen God en Bijbel in zijn boeken een opvallend geringe rol, zeker vergeleken met andere natuurbeschrijvers van zijn generatie.

In 1877 verhuisde Koo Thijssse opnieuw, en wel naar Amsterdam, waar zijn vader een baan had gevonden als notarisklerk. Groter kon de afstand tot de natuur niet zijn, zou je nu zeggen, maar dat was schijn. Ze kwamen in de Dapperbuurt terecht, tegenwoordig een verzameling belegen straten midden in de stad, maar toen een nieuwbouwwijk aan de oostkant, nabij weilanden en moerassen. ‘Over de spoor was je op den Zeeburgerdijk al dadelijk buiten en mijn – ik mag wel zeggen: dagelijksche – zwerftochten waren vooral gericht naar dien kant.’ Daar streek Koo neer in de zogeheten Rietlanden of in de moerasbosjes aan het Nieuwe Diep. ‘Het wemelde er van slangen en orchideeën en ik had er in het berkenbosch een schuilplaats gebouwd, waar ik op Woensdag- en Zaterdagmiddag en op vacantedagen zelfs heen toog met mijn studieboeken. Ik viel er ook wel eens in slaap.’⁷

Maar spijbelen deed hij niet meer, en dat ging ook moeilijk: twee jaar nadat hij in Amsterdam was aangekomen, was hij – veertien jaar oud – toegelaten tot de Kweekschool voor Onderwijzers en Onderwijzeressen. Voor een jongen uit zijn milieu was dit hét middel om te klimmen. Zijn discipline en ijver namen toe, net als zijn ambities. Eén ding had hij voor op zijn medeleerlingen: zijn passie, de natuurlijke historie, nam in de opleiding een belangrijke plaats in. Dit was het terrein van de bioloog Coenraad Kerbert, die een aanstelling aan het Zoölogisch Laboratorium combineerde met zijn functie als docent plant- en dierkunde. Met hem kon Thijssse het goed vinden, niet het

minst omdat Kerbert vond dat de studie van de natuur ook buiten, dus in de natuur zelf, behoorde plaats te hebben.

In oktober 1883 voltooide hij zijn opleiding en een maand later kreeg hij zijn eerste aanstelling, als derde onderwijzer aan een Amsterdamse lagere school. Van een wereld buiten de stadsgrenzen waren de leerlingen zich nauwelijks bewust, laat staan dat ze zich om bloemen en vogels bekommerden. De jonge onderwijzer deed dit des te meer, en het was in deze tijd dat hij begon met wat zijn levens-taak zou worden: mensen – kinderen én volwassenen – wijzen op de schoonheid en het nut van de natuur.

In deze tijd ging hij ook een natuurdagboek bijhouden. ‘Nog reeds bloeien,’ noteerde hij tijdens de kennelijk nogal warme kerstdagen van 1883: ‘Welriekend viooltje (*V. odorata*), Voorjaars vroege-ling (*Draba verna*), Kruipende Boterbloem (*R. repens*)...’ Al spoedig werden zijn aantekeningen verhalender.⁸ Met zijn bijna dagelijkse schrijfoefening, die hij zijn hele leven zou volhouden, legde hij een solide basis voor een dikke stapel boeken en artikelen, waarin de eigen ervaring en waarneming altijd voorop stonden.

Hij gaf les, maar leerde ook door, want hij wilde hogerop. En zo haalde hij de ene akte na de andere – Frans, Engels, Duits –, met behulp waarvan hij inderdaad begon te stijgen. Eind jaren tachtig werd hij bevorderd tot tweede onderwijzer aan de Kweekschool. Zijn eerste grote sprong voorwaarts maakte hij in 1890, toen hij – 24 jaar oud – hoofd werd van de zogeheten Franse school in Den Burg, op Texel.

Op een kille januaridag kwam hij op Texel aan. Het miezerde en de weg van Oudeschild, de haven, naar Den Burg was modderig, maar Thijssen was welgemoed, zoals hij eigenlijk altijd en overal goed ge-

luimd scheen te zijn – maar ditmaal was er nog meer reden voor: hoe doods het eiland er in de motregen ook bij lag, alle voortekenen wezen erop dat hij zojuist een ecologisch paradijs had betreden. ‘Zijn goeden vriend en leermeester Kerbert’, zo schreef hij later, had hem een flora van de Waddeneilanden meegegeven, ‘geschikt om een vierentwintig jarig natuurvriend in geestdrift te doen ontsteken en te vervullen met ongeduld’. De beloften van het boek werden meer dan waargemaakt, en de vogelwereld bleek nog rijker dan de plantengroei.⁹

Het werk op Texel beviel hem al evenzeer (afgaand op zijn herinneringen), vooral ook omdat er geen betere plek was om de jongens en meisjes in de biologie te onderwijzen. Hij trok er vaak met hen op uit, zoals hij dat ook later zou doen, als onderwijzer en vervolgens als leraar. Daarbij viel hem op hoeveel de Texelse kinderen al van de natuur wisten. Ze verzamelden vogeleieren – een bezigheid die hun nieuwe onderwijzer afremde maar niet verbood – en kenden de vogels, zij het bij namen die ze er zelf aan gaven.

Maar het was toch vooral de Texelse natuur zelf, meer nog dan de kinderen, die hem bezighield en vormde. Waar zijn werk het toeliet, verkende hij het eiland. Wat hij allemaal zag, in en kort na 1890, beschreef hij bijna veertig jaar later gedetailleerd in het Verkade-album *Texel*, gebruikmakend van zijn uitstekende geheugen en van een (verloren) natuurdagboek uit die tijd. Hij was al met de natuur in de weer voor hij er kwam en je kunt dus niet zeggen dat het op het eiland is begonnen, maar in veel opzichten bleek Texel toch bepalend. Hij overdreef niet toen hij, terugkijkend op zijn schoolkeuze, in 1927 schreef: ‘Mijn leven lang zal ik er mij over blijven verheugen, dat ik Texel heb gekozen, en – al heb ik er maar twee en een half jaar gewoond, Texelaar zal ik blijven tot het eind.’¹⁰

Het was ook in deze Texelse periode dat hij trouwde met de Amsterdamse Helena ('Leen') Bosch, die hij op de kweekschool had ontmoet. Om met haar te kunnen trouwen, trad Thijsse – zelf van Nederlands-hervormde komaf – toe tot de Hersteld Evangelisch-Lutherse Kerk, al mag niet worden uitgesloten dat dit kerkgenootschap hem ook om een andere reden aantrok: het stond als betrekkelijk elitair bekend – en tot de elite voelde Thijsse zich in toenemende mate aangetrokken. In zijn geschriften speelde godsdienst geen rol, maar formeel bleef hij zich evangelisch-luthers noemen, ook in latere jaren. Het huwelijk zelf werd op 30 juli 1891 voltrokken, niet op Texel, maar gewoon in Amsterdam.¹¹ Ze zouden twee zonen krijgen.

Amsterdam was ook de stad waar ze in de zomer van 1892 terugkeerden. Thijsse had er een nieuwe betrekking gevonden als hoofd van een school in de Jordaan. Daar, in Amsterdam, vond een ontmoeting plaats die voor Thijsse, én voor de natuurbeweging in Nederland, van nog groter belang was dan zijn verblijf op Texel.